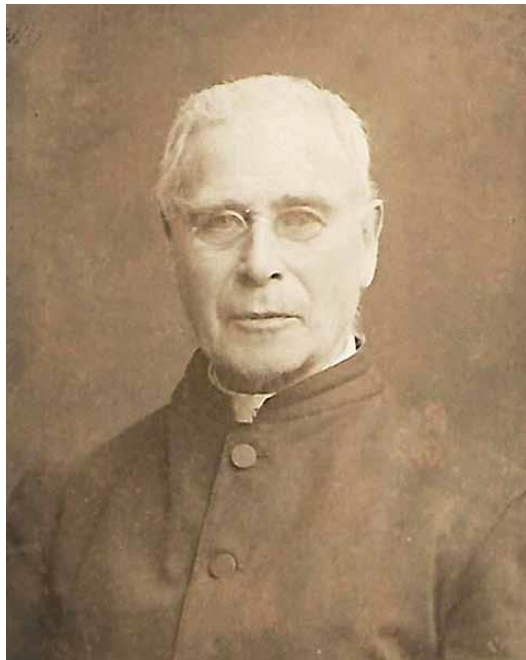

Het leven van een priester in de 19e eeuw (deel 2)

Door Jan Gosselink

Inleiding

Portret van pastoor Kerkhof^[22]

In het boek over de Willibrorduskerk op Olburgen is een apart hoofdstuk gewijd aan de pastoors. Eén van hen was Antonius Kerkhof. Hij was pastoor op Olburgen van 1872 tot 1908. En hij was de biechtvader en geestelijk begeleider van de gestigmatiseerde Dorothea Visser. Zij zou sinds 1843 regelmatig de tekenen van de wonden van Christus hebben gekregen. Deze artikelenreeks gaat niet over Dorothea maar over de persoon van pastoor Antonius Kerkhof. Wie was hij? Hoe zag zijn leven er uit? En wat heeft hij voor de Olburgse parochie betekend?

In drie artikelen wil ik hier dieper op ingaan. Deze artikelen worden tevens (in verkorte bewerking) in het HVS blad 'De Zwervsteen' gepubliceerd.

Aanleiding

Waarom heb ik een artikelenreeks geschreven over pastoor Kerkhof? Dat is het gevolg van een toevallige samenloop van omstandigheden. Kerkhof heeft in Olburgen een Kruiswegstatie van de schilder Martinus Christiaan Schenk aangekocht. De achterkleinzoon van de schilder nam enige tijd geleden contact met me op. Hij was op zoek naar de schilderijen van zijn overgrootvader voor een publicatie over zijn leven en werk. Het toeval wil dat iemand van de Historische Kring Baerne in dezelfde periode contact met me opnam. De Kring had van een ver familielid een schilderij van Schenk gekregen, geschilderd in Baarn. Helemaal bijzonder was het toen bleek dat de moeder van een goede vriend verre familie was van Antonius Kerkhof. Ze wist enkele details en gebeurtenissen uit de familie. Vervolgens kwam er een doos met bijzondere voorwerpen en archiefspullen tevoorschijn en fragmenten van dagboeken van Kerkhof. Al met al genoeg aanleidingen om op zoek te gaan naar het leven van de persoon Antonius Kerkhof, maar ook dat van de schilder Schenk.

PASTOOR KERKHOF OP OLBURGEN van 1872-1908

In dit tweede artikel beschrijf ik de verdiensten en betekenis van pastoor Anthonius (Teus) Kerkhof voor de St. Willibrordusparochie op Olburgen. Hij is er 36 jaar actief geweest en heeft veel kunnen doen. Aan de hand van zijn geschreven bronnen en andere publicaties beschrijf ik wat hij zoal heeft gedaan en welke keuzes hij daarbij maakte. Tenslotte probeer ik een beschrijving te maken van Teus als persoon.

NB Het originele stuk is enigszins bewerkt t.b.v. publicatie in .pdf op de HVS website

Antonius Kerkhof naar Olburgen

In 1872 komt Kerkhof vanuit Kloosterburen in Groningen aan in Olburgen, hij is dan 47 jaar. Hij komt samen met Dora en Johanna Visser terug naar Gelderland waar hij in 1852 als kapelaan begon. Hendrik Huisken, de aangenomen zoon van de familie Visser, die met Kerkhof meegegaan was naar Kloosterburen, blijft daar achter en trouwt er en Bernardus Visser uit Gendringen wordt “dienstknecht”. Hij is de zoon van Willem Visser, die het huis van Kerkhof huurt in Gendringen. Teus neemt, samen met Dorothea en Joanna Visser intrek in de pastorie van de architect Tepe die nog maar net klaar is. Dorothea en Johanna krijgen een eigen slaapkamer op de eerste verdieping. Het is een statig gebouw met een grote hal, een imposante trap, een grote ruime woonkamer voor Teus en een mooie werkkamer aan de voorkant. Teus gebruikte een ingenieuze deurbel waarmee hij gewaarschuwd werd als iemand de deur van zijn woon- of werkkamer opende.

Afbeelding 1. Deurbel van Teus^[20]

Sinds 1988 is de pastorie een gemeentelijk monument.^[24] In het advies van de Monumentencommissie van 1987 staat na de beschrijving van het gebouw als opmerking vermeld: “Cultuurhist., Gaaf, Zeer zeldzaam”. De pastorie ademt een zekere status. Op de keuterboertjes en landarbeiders, die in kleine armoedige huizen wonen, moet dat indruk hebben gemaakt.

De gemeenschappen Olburgen en Rha.

Olburgen en Rha zijn kleine gemeenschappen in de Achterhoek die bestaan uit een twintigtal verspreid staande grote en kleine boerderijen en huisjes van middenstanders en landarbeiders. Er staan op Olburgen ongeveer 20 boerderijen en huizen van vóór 1869.

Op Rha waren dat er ongeveer 27. Er zullen een paar honderd mensen hebben gewoond. Volgens Anton Metz^[5] is Rha als kern ouder dan Olburgen. Daar waren al veel eerder diverse mensen gevestigd met verschillende beroepen, zoals een schoenmaker, kleermaker, een tabaksverkoper, een smid, een slager, een rietdekker, een timmerman, een dierenarts die koedokter werd genoemd, een molenaar, een bakker, een paar winkels en een school.^[5]

Na de bouw van de kerk in 1869 wordt Olburgen meer een dorp met de kerk als centrum. Er vestigen zich dan ook mensen met diverse soorten beroepen.

De keuterboeren konden zichzelf bedruipen met een of twee koeien voor de melk, kaas en boter, varken voor de slacht en wat kippen voor de eieren. Vaak werkten ze ook nog als knecht op een van de grotere boerderijen, evenals de hier wonende landarbeiders. Vaak hadden ze grote gezinnen, ondanks dat er relatief veel kindersterfte was.

Op de grotere boerderijen werd daarentegen flink verdiend. Later zal blijken dat deze parochianen door grote financiële bijdragen te schenken veel voor de kerk en de parochie hebben betekend.

Inrichting en onderhoud van de kerk

Kerkhof ziet al vrij snel dat in de Willibrorduskerk van W. Mengelberg en G. te Riele die in 1869 is gebouwd en ingezegend er qua inrichting nog het een en ander moet gebeuren. Net als in Kloosterburen begint hij kerkelijke kunst te kopen. Waarschijnlijk is via de architect van de kerk, Mengelberg, gekozen voor kunstenaars van het Bernulphusgilde. Zodoende heeft de kerk een interieur van het gilde gekregen waaronder ook de kruiswegstatie van Martinus Christiaan Schenk. (1833-1911). In het derde deel van deze serie over Kerkhof ga ik in de volgende Zwerfsteen hier verder op in.

Veel wordt verkregen door schenkingen van parochianen en uit eigen financiële middelen van het kerkbestuur zoals de vergulde zilveren monstrans, koperen kandelaren, het orgel afkomstig uit de kerk in Berkel (N. Holland) in 1873, twee altaar bellen, diverse beelden en twee lampen aan de pilaren, het Maria- en Jozefaltaar, diverse beelden, de godslamp, de stoeltjesklok op het priesterkoor en kroonluchters.

Afbeelding 2. *Monstrans* ^[2]

Afbeelding 3. *Stoeltjesklok op het priesterkoor* ^[2]

Een aantal van deze voorwerpen in het interieur komt voornamelijk uit het atelier van Mengelberg uit Utrecht, maar ook van F. Stolzenberg&Cuypers uit Roermond. ^[7]

De tombes van de altaren worden gepolychromeerd evenals de pilaren op het priesterkoor. Op de pilaren en gewelven op het priesterkoor worden schilderingen aangebracht en er komen banken in de zijbeuken naar ontwerp van Mengelberg in 1887 en gemaakt door A. Gosselink.

Er worden twee hekjes en poortjes geplaatst aan beide kanten van de communiebank, waar bovenop kaarsen kunnen branden. Hij zorgt ervoor dat er een kaarsenbank op het altaar komt. Door de retabel op het hoofdaltaar te verhogen komt er ruimte vrij om kandelaars te plaatsen. Daarvoor moesten die op het altaar staan. ^[7]

Kerkhof schaft het benodigde materiaal aan voor de processie zoals het baldakijn en vaandels. Vanaf 1848 was het verboden om in het openbaar katholieke en andere religieuze publieke rituelen zoals kerkelijke begrafenissen, bedevaarten etc. te houden. Door het herstel van de katholieke hiërarchie in 1853 herleefde de behoefte om weer processies te houden.

Alleen in delen van het land en op plaatsen waar katholieke processies tot 1848 gebruikelijk waren werd het toegestaan die te blijven houden. Het verbod gold vooral voor de gebieden ten noorden van de grote rivieren.^[17] Behalve als daar al een traditie bestond...

Het verbod is tot 1983 van kracht geweest. In Olburgen werden daarom de processies gehouden in het kerkgebouw, de pastorietauin en op het kerkhof. Op een paar plekken werden daar voor de processie eenvoudige altaren neergezet waar kon worden gebeden en de zegen gegeven.

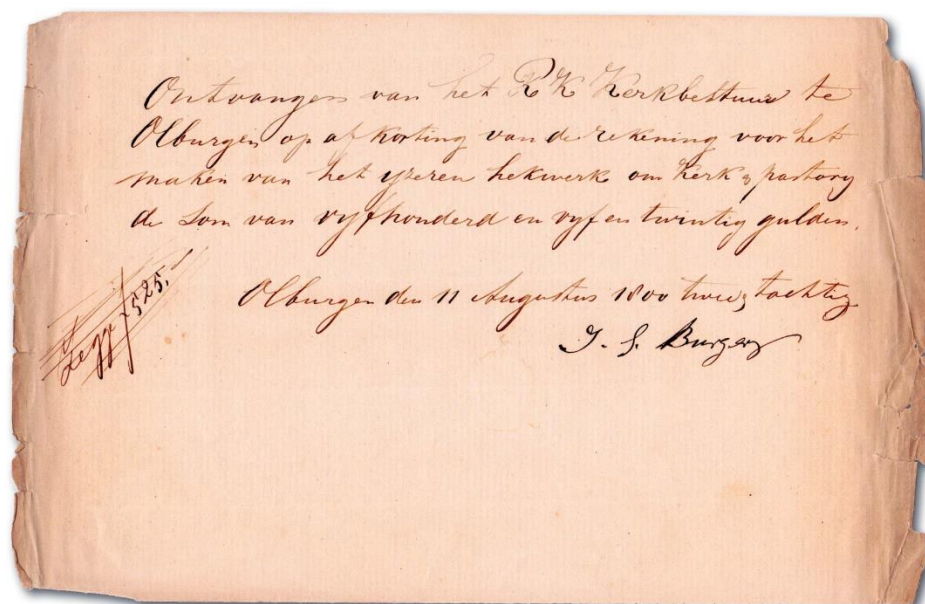
Ook aandacht voor het exterieur van de kerk

Hij zorgt ervoor dat de grond rondom de kerk met goede grond wordt opgehoogd en wordt beplant met bomen en heesters. De oude kastanjeboom achter de kerk is toen waarschijnlijk geplant. Het terrein waarop de kerk is gebouwd wordt wat later gekocht van Masselink. Het oude leiendak wordt vernieuwd en er worden loden dakgoten aangebracht. De Z-W zijde van de kerk wordt afgebikt en beraapt in 1884.

Gedurende zijn periode wordt er een verbinding gemaakt tussen de kerk en de pastorie en wordt de sacristie vergroot.^[7] De restanten van de oude pastorie op de plaats van het huidige kerkhof worden afgebroken en er wordt een nieuwe muur rondom het kerkhof gebouwd en in 1883 verrijst er een kapel.

In 1873 schaft hij de eerste torenklok aan die tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers in beslag genomen is om het brons ervan te gebruiken in de oorlogsindustrie. Na de oorlog is er een nieuwe aangeschaft.^[2]

Het houten hekwerk rondom de kerk wordt in 1881 vervangen door een ijzeren hek dat door de lokale smid J. Burgers (1867-1952) is gemaakt in zijn smederij naast het terrein van de kerk. Het hek wordt aangebracht als Kerkhof zijn reis maakt naar Rome. Het ontwerp is van Mengelberg. Burgers smeedt ook twee luchters voor het hoofdaltaar, waarvan er een is geschonken door Kerkhof.^[5]

Afbeelding 5. Factuur van het hek van Burgers^[7]

Armenbestuur

Eeuwenlang was armoede op het platteland minder nijpend dan in de grote steden. In de kleine agrarische gemeenschappen lukte het meestal wel iedereen te voeden. In Olburgen en Rha zal dit ook zo zijn geweest. Het waren in die tijd geïsoleerde gemeenschappen in de grote bocht van de IJssel die veelal in eigen behoeften konden voorzien.

Teus was natuurlijk wel op de hoogte van de armere gezinnen in zijn parochie. Daarom was er een Armenbestuur dat de mensen, die het nodig hadden, hielp om een menswaardig bestaan te kunnen hebben. De hulp kon bijvoorbeeld bestaan uit brandstof zoals een kruiwagen met turf, een paar nieuwe klompen, linnengoed of een bedrag als leefgeld. Op Rha was er zelfs een armenhuis waar de mensen die het echt nodig hadden, konden wonen. Het Armenbestuur ontving geld van collectes en schenkingen.^[7] Teus was er als voorzitter van het kerk- en armenbestuur nauw bij betrokken.

Teus en de financiën

Toen Kerkhof in 1872 in Olburgen aantrad trof hij een verarmde parochie aan. De kerk was net gebouwd en geheel door de parochianen gefinancierd. Hij zorgt ervoor dat de parochie weer financieel gezond wordt. Hij krijgt het voor elkaar dat echtparen zonder kinderen of ongehuwden een groot deel van hun nalatenschap aan de kerk nalaten. Waarschijnlijk ging hij, net als in Kloosterburen, daarvoor op bezoek bij de parochianen om over erfenissen te praten. Als tegenprestatie voor die giften stichtte Kerkhof diverse fundaties*.

* Een fundatie is een kerkelijke regeling waarbij bijvoorbeeld geld of andere goederen aan een kerk geschonken kunnen worden met als voorwaarde dat het geld geheel of gedeeltelijk besteed wordt aan het celebreren van missen of het verrichten van godsdienstige of liefdadige werken. Dat kon tijdelijk zijn, voor een lange periode of zelfs voor onbepaalde tijd.

Hij heeft deze fundaties heel nauwkeurig vastgelegd in een kasboek, evenals de overige financiën van de parochie. Daarin is ook te lezen dat Teus zelf een aantal keren geld uitleent aan het kerkbestuur tegen een rente van 3 of 4 procent. In de financiële overzichten uit het kerkelijke archief zie je dat dit jaarlijks aan Kerkhof wordt betaald en de bedragen worden afgelost.^[7]

In 1887 bespreekt hij met het kerkbestuur dat hij behoefte heeft aan een grotere sacristie. Hij zegt te weinig ruimte te hebben om de kerkelijke voorwerpen op te kunnen bergen. Hij is bereid zelf bij te dragen in de kosten van de verbouwing. Het bestuur gaat hiermee niet akkoord en stelt dat dit uit de algemene kosten moet worden gefinancierd.

Ook biedt Teus aan om een bijdrage te geven om het interieur van de kerk te verfraaien, zoals het polychromeren van de pilaren en gewelven. Het kerkbestuur vindt dat ook niet goed en stelt voor jongeren uit de parochie te vragen wekelijks bij de mensen langs te gaan en geld hiervoor op te halen. Iedereen kan vrijwillig naar eigen draagkracht bijdragen. Uiteindelijk schenkt Kerkhof daarvoor toch fl.600,-. Hij geeft zelf ook een flink bedrag als fundatie aan het Kerk- en het Armenbestuur.

In 1898 wil hij dat het bedrag van fl. 3000,-, dat hij voorgesloten heeft voor de koop van de boerderij de Commandeursstede, bestemd wordt voor zo'n fundatie, onder voorwaarde dat hij: levenslang 3% rente ontvangt, na zijn leven er een eeuwigdurend en gezongen jaargetijde voor zijn zielenrust wordt opgedragen, waarbij het altaar zwart wordt versierd en zijn naam op de dodenlijst wordt afgeroepen. Dat gedurende 20 jaar iedere maand een Heilige Mis voor hem wordt gelezen, gedurende 25 jaar een gelezen jaargetijde** wordt gehouden voor de zielenrust van Dorothea Visser en Johanna Visser, waarbij tevens beide namen ook op de dodenlijst worden voorgelezen.^[5]

** Een jaargetijde of memorie is een jaarlijks terugkerende kerkdienst die voor het zielenheil van een overledene was vastgelegd door diegene zelf bij testament of door diens nabestaanden.

Teus heeft een stuk grond voor f. 990,- op Rha aangekocht, genaamd de Lange Akker. Het is verhuurd voor f. 40,- per jaar. Uiteindelijk schenkt hij het aan het Armenbestuur, onder voorwaarde van levenslang vruchtgebruik en dat na zijn dood jaarlijks tien Heilige Missen worden gelezen "voor de gelovige zielen van het Vagevuur." ^[5] De vraag is hoe Kerkhof aan het kapitaal kwam om geld te kunnen uitlenen, een stuk grond te kunnen kopen en een daglonerswoning in Gendringen, die hij verhuurt aan Willem Visser, de lievelingsbroer van Dora. In zijn handgeschreven en niet ondertekend testament schenkt hij het huis aan de parochie in Gendringen onder voorwaarde dat het huurcontract van Willem Visser en zijn vrouw intact blijft en dat er voor hem missen worden opgedragen ter nagedachtenis.

De vraag blijft hoe hij aan dat geld kwam, was hij misschien welgesteld?

In Olburgen bestaat al lang het idee dat pastoor Kerkhof uit een welgestelde boerenfamilie kwam. Begrijpelijk, gezien de manier waarop hij met zijn geld omging. Kennelijk kon hij deze uitgaven doen. Uit oude aktes blijkt dat hij van zijn familie uit Baarn een of meerdere erfenissen had ontvangen. ^[8b] Daar ging hij heel zakelijk mee om.

Jubilea

Kerkhof heeft 36 jaar van zijn leven gewoond en gewerkt in Olburgen. Hij viert er dan ook zijn 25-, 40-, en 50-jarig priesterschap. Voor zijn zilveren priesterfeest krijgt hij van de parochianen als cadeau een miskelk met pateen, gemaakt door de Firma Heller in Kempen a/d Rijn in 1878.

Afbeelding 6. Miskelk van Kerkhof ^[2]

De parochie heeft deze nog steeds in haar bezit en hij wordt nog gebruikt bij de vieringen voor Dorothea Visser. Van de leden van het zangkoor krijgt hij een fauteuil aangeboden.

Bij zijn 40-jarige jubileum schenkt hij zelf een "lichtstandaard" aan de zijkant van de communiebank gemaakt door Burgers. Van de parochianen krijgt hij een kazuifel met albe en toebehoren en van het zangkoor een superplie.

Voor zijn 50 jarig jubileum heeft hij waarschijnlijk de monstrans aangeboden gekregen en volgens Bert Kerkhoffs een reis naar Palestina. ^[4] Over die reis is echter verder geen informatie te vinden. Dus ook niet hoe hij dat heeft beleefd. Hij schijnt de familie een aantal brieven gestuurd te hebben vanuit Palestina, maar deze zijn in de loop der jaren verloren gegaan. Dat is jammer. We missen zijn verhaal over deze vast boeiende reis. Ook in zijn eigen dagboeken is er niets over te vinden. ^[4]

Reis naar Rome

Kerkhof gaat in 1877 met een delegatie geestelijken naar Rome om de viering van het 50-jarig bisschopsjubileum bij te wonen van Paus Pius Leo XIII die gedurende 31 jaar en 7 maanden paus is geweest, het langste pontificaat ooit in de Roomse geschiedenis.

Het moet voor Kerkhof een bijzondere reis geweest zijn en een hele onderneming om vanaf Olburgen naar Rome te reizen. Hij zal door de toenmalige veerman Uiterwijk overgezet zijn met de veerpont naar Dieren^[23] en vandaaruit met de trein naar Arnhem. Het reizen per trein was al wel mogelijk want vanaf de jaren veertig van de 19e eeuw werden in het hele continent in sneltreinvaart spoorwegnetten aangelegd. Die waren nodig omdat door de mechanisatie van fabrieken er meer producten op de markt kwamen die vervoerd moesten worden. Ook de elite ging er gebruik van maken om reizen door Europa te maken. Met dit nieuwe vervoers- en communicatiemiddel werd de reistijd veel korter dan de periode daarvoor. Toen ging alles per koets, paard of schip. In het 'Venloosche Weekblad' van mei 1877 staat een verslag van de reis.

De delegatie vertrekt op 9 mei 1877 vanaf station Amsterdam, met de trein om 8.10 u, via Utrecht naar Brussel en Parijs. Kerkhof zal in Utrecht ingestapt zijn. Hij zal daarvoor eerst vanuit Arnhem per trein naar Utrecht zijn gereisd, wat sinds 1843 mogelijk was. In Parijs wordt overnacht in het Grand Hotel en de volgende dag gaat de reis verder langs Dyon, Macon, Montcenis naar Turijn. Ze zijn op 14 mei aanwezig in het Vaticaan voor de Algemene Vergadering. Om vanuit Olburgen in Rome te komen heeft dat dus een aantal dagen geduurd.

Doop van Langelaar

Kerkhof heeft de jaren na zijn periode in Kloosterburen contact gehouden met de J. J. Langelaar, de protestante aannemer bij de bouw van de kerk daar. Deze kwam uit Amsterdam en was daar in contact gekomen met de architect Cuypers.

Kerkhof schrijft:

“Hij gaf menigmaal blijk dat hij de Kerkelijke Geest begreep en verklaarde dat hij veel meer voorliefde had voor het Catholisme als voor het Protestantisme. Bij elke gelegenheid trachtte ik deze voorliefde aan te wakkeren zonder evenwel hem op bekering te wijzen of zelfs ooit een woord erover te spreken”.^[7]

Uiteindelijk verkiest Langelaar het warmere geloof van de R.K Kerk boven, in zijn beleving, het koelere protestantisme. Ook Dora doet een appél op hem en op 21 november 1873 wordt hij tijdens een plechtige Hoogmis in Olburgen gedoopt, ondanks heftige tegenstand van zijn vader en verdere familie. Uit dankbaarheid schenkt hij het Mariabeeld voor het Maria altaar.

De parochianen dragen bij aan het levensonderhoud van de pastoor.

In principe is het kerkbestuur de werkgever van de pastoor. Hij krijgt jaarlijks een bedrag van het Kerkbestuur variërend van fl. 175,- tot fl.750,-. In de kasboeken uit het archief wordt dit aangeduid als “tractement aan de pastoor”.^[7] Daarnaast ontvangt hij vergoedingen bij huwelijken, begrafenissen en doopplechtigheden.

In Olburgen heeft lang de gewoonte bestaan dat een deel van de slacht naar de pastorie werd gebracht. Dat zal in de tijd van Teus ook zeker het geval geweest zijn. Op de boerderijen werd toen zelf geslacht. Maar ongetwijfeld zullen ook fruit, aardappelen en dergelijke aan de pastorie zijn afgegeven om in het levensonderhoud van de pastoor en de huishoudster te voorzien. Bij de pastorie was een grote moestuin en boomgaard waar ze tevens gebruik van konden maken. Waarschijnlijk zullen ook individuele parochianen financiële schenkingen hebben gedaan.

Kerkhof in zijn tijd

Kerkhof leefde in een periode van grote veranderingen. Die zullen in Olburgen en Rha niet direct merkbaar zijn geweest, die lagen vrij geïsoleerd in een grote bocht van de IJssel.

Het is de periode van Koning Willem de derde, regentes Emma en koningin Wilhelmina. In de Katholieke Gelderlander, die dit jaar anno 2023 175 jaar bestaat en op gezag van Rome was opgericht, stond: "Hoe rijk wordt het leeven van eenen mensch, dat hij alle gebeurtenissen van heinde en verre in woord en beeld kan meeleven". Het was in die periode een belangrijke krant voor de katholieke gemeenschap.

Het is aannemelijk dat Teus erop geabonneerd was en op die manier goed op de hoogte was. Hij zal gelezen hebben dat door de uitvinding van de stoomtrein de spoorlijnen werden aangelegd en het reizen met de trein tot de nieuwe mogelijkheden behoorde. Hij reisde waarschijnlijk ook regelmatig naar zijn familie in Baarn. De reis verliep nu niet in het tempo van een paard maar voortaan ging het met de snelheid van een stoommachine. De eerste auto verscheen, hoewel die waarschijnlijk pas later te zien is geweest in Olburgen. Vanaf 1886 komt elektriciteit beschikbaar en de eerste gloeilamp was in 1879 uitgevonden. Het zou nog wel jaren duren voordat heel Nederland van stroom was voorzien. Kerkhof zal zeker in het begin in zijn pastorie en in de kerk olielampen en kaarsen hebben gehad. Hij zal op de hoogte zijn geweest van deze ontwikkelingen en de landelijke politiek zoals ook van de opkomst van het socialisme.

Overlijden Dorothea Visser

Dorothea Visser was nog vier jaar in Olburgen en pastoor Kerkhof heeft alle bevindingen in een dagboek beschreven. Het origineel daarvan ligt in het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen. Bij haar uitvaart in 1876 zal hij haar in de preek uitvoerig hebben herdacht als bijzondere vrouw, die hij 23 jaar had begeleid. Maar ook de tegenwerking die hij daarbij ondervonden had door de Kerk en de geestelijkheid.

Hij sluit de dagboeken over Dorothea en bewaart haar spullen als aandenken, zoals de slaapmuts, een haarlok en een communiedoek. Haar zus Johanna overlijdt in datzelfde jaar vier maanden later. Ze worden beiden op het kerkhof naast de kerk begraven.

In een verklaring schrijft Kerkhof:

"Zij is gestorven, den 12 juli 1876, na 33 jaar onafgebroken die stigmata te hebben gedragen in veel lijden en opofferingen, in veel geduld en liefde. Ik heb deze muts tot een gezegeld aandenken aan haar bewaard".^[6a]

Deze verklaring draagt het naamzegel (AK) van Kerkhof, aangebracht met zijn lakstempel.

Afbeelding 7. Lakstempel van Antonius Kerkhof

Na haar dood stuurt Willem Visser, de broer van Dorothea, aan Teus enkele brieven waarin hij schrijft dat hij na het overlijden van zijn zus regelmatig verschijningen heeft als hij op het land aan het werk is. Hij vraagt Teus om raad. Het is niet bekend wat hij op die vraag heeft geantwoord. Die brieven zijn verdwenen. ^[6e]

Dorothea's begeleider en biechtvader

In zijn functie als pastoor was Teus diep verbonden met Dorothea en was zij belangrijk voor hem als gelovige priester. Hij was 23 jaar haar geestelijk begeleider en biechtvader. In Kloosterburen en Olburgen maakt hij haar dagelijks mee. Ze woonde toen op de pastorie en had veel lichamelijke verzorging nodig wat gedaan werd door haar zus Johanna. De toenmalige geneesheer A. Th. Goossens uit Steenderen heeft haar behandeld. Mensen kwamen naar de pastorie en werden er ontvangen. Ze waren nieuwsgierig naar deze gestigmatiseerde vrouw die voorspellingen deed en visioenen had en kwamen soms van heinde en verre om haar om raad te vragen. Sommige geestelijken echter waren zeer kritisch en soms haatdragend zoals Kerkhof in zijn dagboek schrijft. Hij noteert: "Dat veroorzaakt bij mij veel bitterheid". ^[6]

Volgens Kerkhof zijn er in de loop der jaren duizenden bezoeken geweest. Dat moet in de kleine dorpen als Gendringen, Zieuwent, Kloosterburen en Olburgen in die dagen zeker impact hebben gehad op het dagelijks leven op de pastorie en in de dorpen. In Kloosterburen is er weinig van terug te vinden. Alleen een kopie van het dagboek van Kerkhof en het boekje van Bert Kerkhoffs over het mysterie Dorothea Visser zijn in de kerk in een vitrine te bekijken. In Olburgen leeft Dorothea nog steeds voort door haar graf en de vieringen die voor haar worden gehouden. Maar zullen de parochianen van toen geweten hebben wat er zich op de pastorie afspeelde? Hoe zullen ze erover gesproken hebben? Zullen ze ook contact met Dora hebben gehad? We lezen hier niets over. We weten alleen wat Kerkhof over haar schreef.

Visie van Teus op de stigmata van Dorothea

Hij maakt dagelijks mee hoe Dora pijn lijdt en ziet haar extatische momenten wanneer zij visioenen heeft en voorspellingen doet. Dat zal hem niet onberoerd hebben gelaten kunnen we aannemen. Misschien had hij ook medelijden als hij zag hoeveel pijn ze moest verdragen en zal haar moed ingepreft hebben of getroost. Hij gelooft in Dora maar is misschien ook geïntrigeerd door alles wat er gebeurde. In zijn dagboek heeft hij precies beschreven wat hij zag en meemaakte, maar nergens is er enige twijfel of een kritische vraag te ontdekken. Hij is een diepgelovige man die denkt en gelooft vanuit het katholieke geloof zoals dat toen werd beleden en hij zegt dat Dora door God begenadigd is. Het heeft hem er waarschijnlijk ook toe aangezet in zijn dagboek een uitgebreide verhandeling te schrijven over de relaties tussen de ziel, het lichaam, de visioenen en zijn filosofie daarover.

Hij schrijft:

"Een Exthatische toestand schijnt mij toe eene toestand te zijn, waarin de Ziel zich van het lichaam schijnt te hebben losgemaakt of, in het lichaam besloten, zich van allen stoffelijk beletsel te hebben ontdaan, en voor het oogenblik datgene waarneemt en ziet wat de ziel aan het stofgebonden, of in gewonen toestand zijnde, dat is door het lichaam, door het stoffelijke omhuld en belet, niet waarnemen, niet zien kan. Niet dat er eene volledige scheiding van Geest en stof, of Ziel en lichaam plaats heeft, dan toch was de mensch ontbonden en dood, maar toch, geloof ik, eene zekere verheffing van den Geest boven het stof, of van de Ziel boven het lichaam, dat het stoffelijke of het lichaam zonder invloed is op de Ziel, en de Ziel zich ongehinderd in het geestelijke beweegt en door het lichaam niet wordt belet, in het lichaam besloten, en toch als lichaam verkeert". ^[6a]

Het is daarbij goed te beseffen dat hij in een tijd leefde waarin nog nauwelijks wetenschappelijke onderzoeken werden gedaan en beschreven over verschijnselen als stigmata en visioenen.

Contact met Alphons Ariëns

In de laatste periode voor zijn overlijden heeft hij contact met Dr. Alfons Ariëns, die door de clerus was overplaatst van Twente naar de parochie in Steenderen waar hij vanaf 1901 tot 1908 pastoor werd. Hij had grote moeite met de verbanning uit Twente. Hij is de bekende priester die een grote rol speelde in en opkwam voor de belangen van de arbeiders in de Rooms Katholieke Arbeidersbeweging. Zij zuchtten onder het juk van de textielbaronnen. Fabrieksarbeiders die in erbarmelijke werkomstandigheden in de textielindustrie moesten werken zochten hun heil in de alcohol. Ariëns streed daardoor fel tegen het alcoholisme. Hij noemt alcoholisme in 1898 "de gesel der eeuw". Hij richt dan ook in Steenderen een R.K. Vereniging op tegen drankmisbruik. Kerkhof beschouwt hem als zijn biechtvader maar was ook als zijn steun en toeverlaat. Ongetwijfeld zullen ze ook over het wel en wee in beide parochies hebben gesproken, over Dorothea en de ontwikkeling van het Rooms-Katholicisme in Nederland maar misschien ook over de politiek en het beleid van de Rooms Katholieke Kerk waarmee zij direct te maken hadden.

De laatste jaren

Als Teus terugkomt van zijn reizen gaat hij het rustiger aandoen. Misschien heeft hij dan tijd gevonden om nog meer op papier te zetten. In een keurig en sierlijk geschreven handschrift in een boek maakt hij een korte samenvatting van het proces van de bouw van de kerk. Hij beschrijft er alle fundaties die hij heeft opgericht inclusief de officiële aanvragen aan de aartsbisschop. Daarvan heeft hij geschreven kopieën gemaakt. Al eerder vanaf 1872 tot 1907 heeft hij jaarlijks een overzicht gemaakt van het aantal parochianen, doopsels, communicanten, huwelijken, missen en uitvaarten.^[7] In datzelfde boek hield hij nauwkeurig de financiële situatie van de parochie bij. Samen met het dagboek over Dorothea heeft hij hierdoor veel van zijn leven vastgelegd. Het valt daarbij op dat hij later ondertekent met Kerkhoff en niet meer met Kerkhof.

Overlijden

In 1908 op 13 december overlijdt Kerkhof op 83-jarige leeftijd "na een smartelijk, maar geduldig gedragen lijden, voorzien van de Heilige Sacramenten" zoals vermeld in de aankondiging van de familie Kerkhof in Baarn, in de Gooi en Eemlander van 19-12-1908.

Op 17 december 1908 verschijnt er in het Dagblad De Tijd onder Kerknieuws een uitvoerig verslag van de uitvaart van Pastoor Kerkhof met een lovende levensbeschrijving.

"Hij stond bij allen die hem kenden hoog in ere om zijn bijzondere deugden als priester en als mens. De door en door goedgehartige pastoor was alles voor allen, een staf voor de zwakke, een troost voor de bedroefde, een milde geveer voor de armen, en voor allen een allerhartelijkste vriend".

Afbeelding 8. *Bril en etui van Kerkhof*

Testament

In een handgeschreven testament heeft Teus het een en ander vastgelegd. Hij schenkt fl. 1000,- aan de kerk en stelt dat de kerk gedurende 50 jaar jaarlijks omstreeks zijn sterfdag een “zingend jaargetijde” houdt en vervolgens jaarlijks nog drie H. Missen voor zijn zielenrust. Tevens moet er dan voor het beeld van Maria en van Jozef een kaars worden gebrand. ^[6b]

Vervolgens geeft hij ook aan dat de dienstdoende pastoor geld ontvangt voor het voorlezen van zijn naam op de dodenlijst. Hij laat fl. 125,- na aan de pastoor op Olburgen voor het lezen van honderd missen voor zijn zielenheil. Honderd gulden moet worden besteed aan de “huiszittende armen of behoeftigen van de parochie”. Te verdelen spoedig na zijn overlijden. Die verdeling wordt toevertrouwd aan de langstzittende kerkmeester. ^[6b]

Voor de vijfhonderd gulden die hij nog heeft, en die hij aan de kerk schenkt, moet een fundatie worden gesticht voor Dorothea en haar zus Johanna om gedurende 25 jaar op hun sterfdagen twee missen op te dragen. Voor Dorothea dient men dan een kaars te laten branden bij het beeld van Maria. ^[6b]

Beeld en karakterschets

We hebben een karikaturaal beeld van een pastoor als: een vlezig heerschap in zwarte toga, een dikke sigaar in de mond en een glas wijn in de hand. Dat komt maar gedeeltelijk overeen met de werkelijkheid.

De meeste pastoors waren noeste en serieuze werkers met veel hart voor het zielenheil van hun parochianen en een groot gevoel voor verantwoordelijkheid voor hun parochie. Ze waren goed op de hoogte van wat er onder de parochianen leefde. In de biecht en door andere contacten hoorden zij wat de gelovigen bezighield. Uit de overgeleverde verhalen in de parochie blijkt dat dit ook gold voor Kerkhof.

In de parochie bestaat al heel lang het beeld van Teus als een sympathieke en professionele pastoor die veel voor de parochie heeft gedaan. Door zijn reislust zien we ook iemand die actief en ondernemend is, want hij reist naar Rome en waarschijnlijk ook naar het toenmalige Palestina of, zoals het genoemd werd, het Heilige Land. Dat waren in de tweede helft van de 19^e eeuw grote ondernemingen.

Eigenzinnig en aimabel

Hij was een persoonlijkheid die een zekere vorm van eigenzinnigheid niet schuwde. Tegen de regels van de aartsbisschop in nam hij Dorothea, als huishoudster weliswaar, en haar zus mee naar Kloosterburen. Daar luidt hij de klokken zoals dat officieel toegestaan was en gaat het conflict met de protestante gemeente daarover niet uit de weg. Hij lost dit heel politiek op.

Hij was aimabel, zoals bij zijn overlijden wordt gezegd, met een persoonlijkheid waarmee hij veel voor elkaar kreeg. We hoeven maar te denken aan al de fundaties die hij oprichtte en hoe hij op die manier veel geld voor de kerk verkreeg.

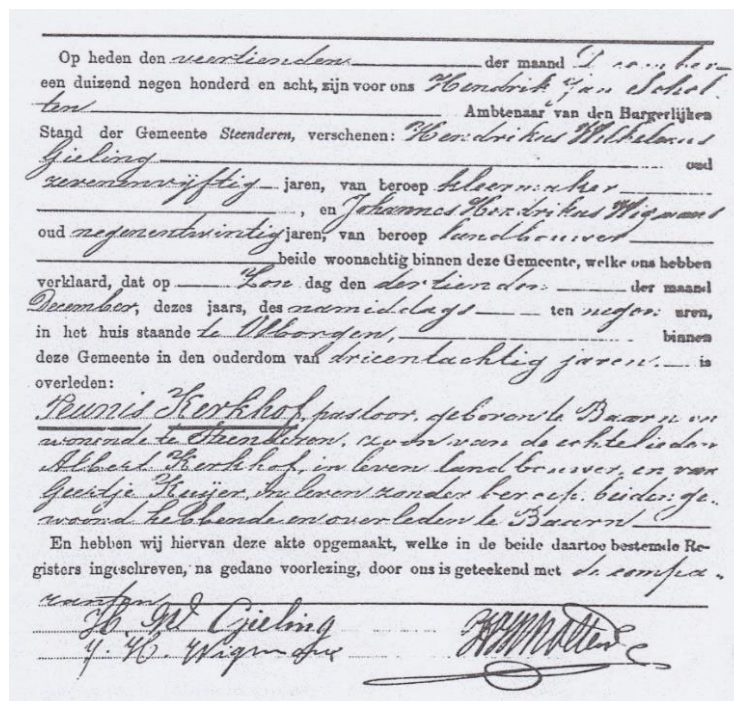
In zijn vriendschappen was hij trouw en onderhield contact met zijn medestudenten van de priesteropleiding. Ze bezochten elkaar en correspondeerden via brieven. Hij onderhield zijn leven lang contact met zijn familieleden uit Baarn, die af en toe kwamen logeren op de pastorie op Olburgen. Mijn opa (1876-1967) herinnerde zich de bezoeken van de nichtjes van Teus aan Olburgen.

Sprak de taal van de boeren

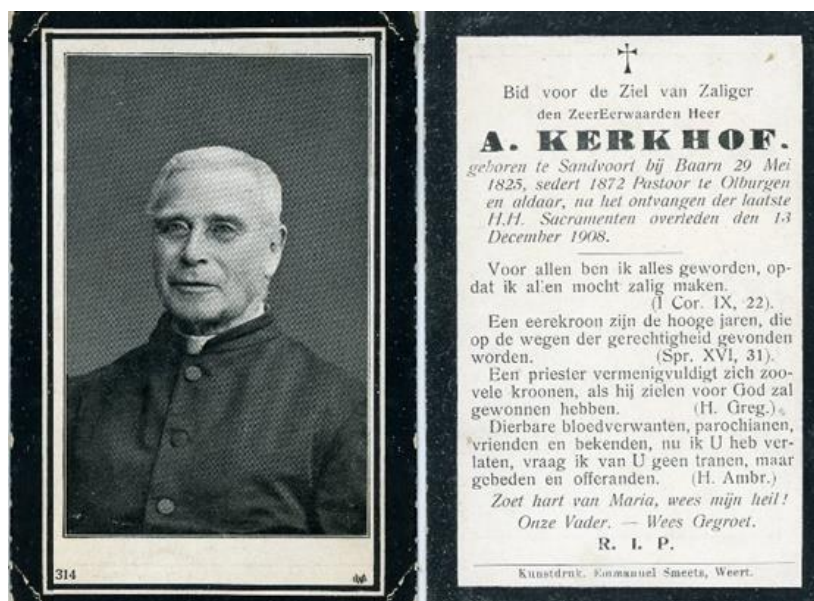
Teus sprak geen Achterhoeks zoals dat op Olburgen en Rha wordt gesproken. Maar hij sprak, als boerenzoon, wel de taal van de boeren. Hij kende het boerenleven vanuit zijn eigen jeugd en uit de verhalen van zijn eigen familie. Dat zal ongetwijfeld een positief effect hebben gehad op de contacten die hij met de boeren uit de parochie onderhield.

Zijn eigen financiën en die van het kerkbestuur houdt hij nauwkeurig bij. Daaruit komt een intelligente man naar voren die sociaal en zakelijk is ingesteld. Hij doet veel voor de parochie en de parochianen en zorgt voor een gezond financieel beleid. Hij doet zelf enkele schenkingen aan de kerk en aan het Armenbestuur.

Ooit werd hem gevraagd om docent te worden op het klein seminarie. Daaruit blijkt dat ze hem beschouwden als een intelligente priester die de studenten veel zou kunnen leren over de praktijk van het priesterschap. Hij weigert dit omdat hij waarschijnlijk het liefst op een pastorie leeft tussen de mensen, waar hij meer zou kunnen betekenen voor de gelovigen en voor de parochie. Het is niet bekend of hij het gedachtegoed van Dr. Ariëns heeft gedeeld. Ze zullen het ongetwijfeld wel gehad hebben over armoede in hun tijd en de oorzaken daarvan.

Afbeelding 9. Overlijdensakte Teunis Kerkhof^[6c]

Afbeelding 10. Bidprentje A. Kerkhof^[7]

Tekst Bidprent A. Kerkhof:

Bid voor de Ziel van Zaliger
den ZeerEerwaarden Heer

A. Kerkhof.

*Geboren te Sanvoort bij Baarn 29 Mei
1825, sedert 1872 Pastoor te Olburgen
en aldaar, na het ontvangen der laatste
H.H. Sacramenten overleden den 13
December 1908*

Voor allen ben ik alles geworden, op-
dat ik allen mocht zalig maken.

(1 Cor. IX, 22).

Een eerekroon zijn de hooge jaren, die
op de wegen der gerechtigheid gevonden
worden.

(Spr. XVI, 31)

Een priester vermenigvuldigt zich zoo-
vele kroonen, als hij zielen voor God zal
gewonnen hebben.

(M. Greg.)

Dierbare bloedverwanten, parochianen,
vrienden en bekenden, nu ik U heb ver-
laten, vraag ik van U geen tranen, maar
gebeden en offeranden.

(H. Ambr.)

Zoet hart van Maria, wees mijn heil!

Onze Vader – Wees Gegroet.

R. I. P.

Graf

Hij is begraven op het kerkhof op Olburgen. Daar is zijn prachtige grafmonument te zien. Op het graf staat dat het een familiegraf is. Dat is het natuurlijk niet, het is een priestergraf. Verder staat 23 december als datum van zijn overlijden genoemd, terwijl het 13 december moet zijn. Slordigheden die deze bekwame bestuurder, geliefde pastoor en diepgelovige priester, niet heeft verdiend.

Afbeelding 11. Graf Antonius Kerkhof op kerkhof op Olburgen

In het volgende en laatste deel van dit verhaal komt informatie over de schilder M. C. (Martinus Christiaan) Schenk aan bod. Aan deze schilder wordt een schilderij van pastoor Antonius Kerkhof toegeschreven.

■

Geraadpleegde literatuur en bronnen

2. Gosselink, J. & Metz, A. (2017). *De kerk van Sint Willibrordus op Olburgen*. Steenderen, Historische Vereniging Steenderen
3. Van der Horst, H. (2009). *Nederland: De vaderlandse geschiedenis van de prehistorie tot nu*. Amsterdam: Bert Bakker
4. Kerkhoffs, B. (1991). *Het mysterie Dora Visser*, Doesburg. Rabeling. Hessenreeks, deel 9
5. Metz, A. (2008) *Olburgen, land, huizen en bewoners*, Zeddam: Oostgelderse Stichting voor Genealogie en Boerderijonderzoek
6. Katholiek Documentatie Centrum Nijmegen. Dossier VISS, 326
 - 6a. De gestigmatiseerde Dorothea Visser, Stichting Vrienden van Dora Visser, Olburgen, 1991
 - 6b. Testament Kerkhof: KDC, VISS 326, nummer 18
 - 6c. Kopie overlidensakte Kerkhof: KDC VISS 326, nummer 66-67
 - 6e. Brieven Willem Visser aan K: KDC VISS 326 nummer 12, 15, 17
7. Archief Willibrorduskerk Olburgen, Liber memori alis Parochiae [Administratief Dagboek].Capita IX
8. Schothorst, J. Schothorst & Partners (Privé uitgave voor Familie Schothorst), Vierde jaargang, 8b nr. 5
17. Processieverbod.Wikipedia (geraadpleegd in juni 2022 van <https://nl.wikipedia.org/wiki/Processieverbod>)
20. Het Utrechts Archief, toegang 481 BS
21. Piena, H. (2021) *Het Dagboek Eimert Papenburg 1826-1888*, Zutphen: Achterhoek Uitgevers
22. Archief Historische Kring Baerne
23. Maresch, W. (2023) *Het Dierense Veer*, Dieren: WMJP
24. Archief gemeente Bronkhorst, gemeentelijke monumenten, dossier 1434